

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 29-35-69, 628-37-04
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ 21-07-57, 628-90-17

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00-503 W A R S Z A W A
TELEFAX: 29-40-89

BS/366/73/92

DEMOKRACJA I PRAWO

Komunikat z badań

Warszawa, sierpień 1992 r.

UWAGA: Przedruk materiałów CBOS w całości lub w części oraz wykorzystanie danych empirycznych jest dozwolone wyłącznie z podaniem źródła.

- ♦ Demokracja powinna dać ludziom perspektywę dobrobytu.
- ♦ Liczba partii politycznych powinna być ograniczona.
- ♦ Winę za niesprawność państwa ponoszą politycy, a nie demokratyczne instytucje.
- ♦ Nawet niesprawiedliwe prawo powinno być przestrzegane.

Czy Polacy dorośli do demokracji? Czy pragną demokratycznych przemian? Czy demokracja istotnie jest ustrojem, który odpowiada "duchowi" naszego społeczeństwa? Pytania tego rodzaju zdają się nieodłącznie towarzyszyć zmianom politycznym, rozpoczętym w 1989 roku. Nie są to zresztą pytania nowe dla Polaków - debata o ustroju państwa jest trwale wpisana w naszą tradycję polityczną, jest istotnym elementem polskiego życia publicznego. Badania opinii społecznej nie mogą, rzecz jasna, stanowić głosu w dyskusji o "ustroju, jakiego Polacy potrzebują", mogą jednak - i powinny - dostarczyć informacji o tym, jak obywatele reagują na dokonujące się zmiany ustrojowe.

Problematyka ta - poglądy Polaków na temat demokracji i jej form - była m.in. przedmiotem badania "Sprawy Polski i Polaków"¹.

¹ Badanie przeprowadzono w dniach 15-17 czerwca 1992 r. na 1222-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski.

Demokracja - wolność czy dobrobyt?

Jak wynika z badań, większość respondentów nie myśli o demokracji w kategoriach wolności i swobód obywatelskich, które ten ustrój powinien gwarantować.

		CBOS
<i>Która z opinii o demokracji jest Panu(i) bliższa:</i>		
<i>Demokracja jest pożyteczna dopiero, gdy przynosi dobrobyt</i>		46%
<i>Demokracja jest ważna, ponieważ w demokracji człowiek jest wolny</i>		18%
<i>Demokracja jest pożyteczna, ponieważ umożliwia rozwój gospodarczy</i>		13%
<i>Demokracja niesie ze sobą bałagan i chaos</i>		12%
<i>Trudno powiedzieć</i>		11%

Dominuje pogląd, że ewentualne korzyści wynikające z demokracji powinny być mierzone przede wszystkim kryteriami ekonomicznymi. Nie jest to zatem bezwarunkowa akceptacja demokracji. Zdaniem blisko połowy respondentów dopiero test ekonomiczny decyduje, czy jest to ustrój właściwy. Dobry ustrój, to taki, który jest w stanie zagwarantować ludziom godziwe warunki życia, to bowiem jest w istocie najważniejsze.

Zwolennikami takiego pragmatycznego traktowania demokracji są najczęściej osoby między 25 i 35 rokiem życia, mieszkańcy małych miasteczek, ludność z województw środkowozachodnich i wschodnich, rolnicy, prywatni przedsiębiorcy, pracownicy umysłowi niższego szczebla, osoby mające niskie dochody².

² Szczegółowe zróżnicowanie poglądów badanych w zależności od ich cech społeczno-demograficznych przedstawiono w tabelach aneksu.

W zestawieniu z liczbą zwolenników zaprezentowanego poglądu stosunkowo nieduża jest grupa osób ceniących w demokracji przede wszystkim to, że gwarantuje ona wolność i prawa jednostki. W trzy lata po zmianach politycznych, które bez wątpienia można nazwać demokratyzacją, okazuje się więc, że dla bardzo wielu ludzi znacznie ważniejsze od swobód obywatelskich jest zapewnienie im perspektywy dobrobytu. Swobody obywatelskie nabierają właściwej rangi dopiero w społeczeństwie, które żyje dostatnio. Za tezę tą przemawia fakt, iż wśród respondentów skłonność do "wolnościowego" interpretowania demokracji rośnie wraz ze wzrostem dochodów w rodzinie. Dla ludzi, którzy na co dzień muszą borykać się z kłopotami finansowymi, doprawdy nie jest istotne, że demokracja gwarantuje im wolność i prawa obywatelskie.

Częściej od innych definiują demokrację w kategoriach wolności i praw ludzie z wyższym wykształceniem, uczniowie i studenci, mieszkańcy dużych miast, respondenci pracujący na kierowniczych stanowiskach oraz optymistycznie oceniający rozwój sytuacji w kraju. Co ciekawe, w ten sposób postrzegają demokrację robotnicy, a więc grupa, której aspiracje materialne z pewnością nie są dziś w pełni zaspokojone. Czyżby wynikało to z siły grupowego, robotniczo-solidarnościowego etosu, którego składnikiem jest przekonanie, iż to właśnie robotnicy stanowili podmiot i siłę sprawczą "polskiej rewolucji"?

Zdecydowanie najmniej skłonni do "wolnościowego" pojmowania demokracji są rolnicy - grupa, która ma szczególnie duże trudności ze znalezieniem sobie miejsca w zmieniającej się rzeczywistości (o czym świadczy również wiele innych wskaźników).

Pogląd, że "demokracja jest pożyteczna, ponieważ umożliwia rozwój gospodarczy", to również przejaw myślenia pragmatycznego, nieco podobnego do prezentowanego przez najliczniejszą grupę respondentów. Tu jednak mamy do czynienia z wyraźną akceptacją demokracji - nie ulega wątpliwości, że ustrój ten stwarza warunki do bogacenia się i to stanowi główną jego zaletę. Pogląd taki szczególnie bliski jest ludziom młodym, mieszkańcom dużych miast, osobom z wyższym wykształceniem oraz uczniom i studentom, respondentom dobrze oceniającym kierunek rozwoju sytuacji w kraju. Wśród robotników nie ma w tym względzie jedności: wykwalifikowani wybierali tę opinię wyraźnie częściej niż niewykwalifikowani.

Respondenci, którym demokracja kojarzy się przede wszystkim z bałaganem (12%), to być może osoby, które od samego początku nie były przekonane o potrzebie zmian w Polsce. Mogą jednak być wśród nich również ludzie, których do wyrażania tej opinii skłoniła obserwacja sceny politycznej w ostatnich trzech latach. Najchętniej wybierały ten pogląd osoby w wieku średnim i bezpośrednio przedemerytalnym, mieszkańcy zachodniej części kraju, robotnicy, ludzie mający niskie i średnie dochody.

Opinie o ustroju państwa są z pewnością uwarunkowane oceną wydarzeń w ostatnich latach w Polsce. Dla wielu ludzi doświadczenia tego okresu stały się zapewne okazją do uświadomienia sobie problemów dotąd nieznanych, ale i do zrewidowania poglądów dotąd wyznawanych. Inaczej wszakże myśli się o demokracji w sytuacji jej dotkliwego braku, a inaczej - gdy ma się okazję obserwować próby

jej realizacji i samemu w nich uczestniczyć. Warto więc postawić pytanie, jak ocena zmian, które nastąpiły w naszym kraju wiąże się z tym, co ludzie sądzą dziś o demokracji?

Ankietowanym zaproponowano pięć definicji zmian, które w ciągu ostatnich trzech lat nastąpiły w Polsce, z prośbą, aby wybrali jedną, najbardziej im odpowiadającą. Najpopularniejszą (27%) okazała się opinia, że "nowa władza na razie zastępuje komunistów, ale nie wiadomo jeszcze, do czego to doprowadzi". Drugą co do liczebności (18%) jest grupa osób obawiających się nadmiernych aspiracji politycznych kleru. Pogląd, że komunistów zastąpiła nowa, tym razem "solidarnościowa" dyktatura, wyraża 16% respondentów, a 15% - że "za plecami nowej władzy wciąż rządzą ci sami ludzie, co za czasów komunizmu". Najmniej liczna (9%) jest grupa ankietowanych uważających, że "w miejsce komunizmu powstała demokracja".

Zależność między sposobem definiowania zmian w Polsce a poglądami respondentów na temat demokracji daje się zauważyć przede wszystkim w odniesieniu do dwóch opinii, które można by uznać za skrajne: że demokracja oznacza wolność oraz że powoduje bałagan i chaos.

Wiele spośród osób kojarzących demokrację z bałaganem uważa, że Polską rządzi dziś kler (28%). Ludzie z tej grupy chętnie przychylają się też do opinii o "solidarnościowej" dyktaturze (19%), a pogląd, że dyktatura została zastąpiona przez demokrację, wybierają jednostki.

Wśród respondentów, którym demokracja kojarzy się przede wszystkim z wolnością, znacznie większy odsetek zwolenników niż w innych grupach (19%) zyskała opinia, że w Polsce panuje dziś demokratyczny ustrój.

Jaka demokracja?

W miejsce systemu jednopartyjnego pojawiło się w Polsce niezwykle rozległe spektrum partii politycznych, w większym lub mniejszym stopniu reprezentujących interesy rozmaitych grup obywateli. Po ostatnich wyborach do parlamentu fakt ten stał się jednym z najistotniejszych elementów polskiej sceny politycznej, zarazem zaś - jedną z najważniejszych przyczyn kontrowersji wokół skuteczności polskiej demokracji. Zróżnicowanie opinii respondentów o pożądanej liczbie partii w zależności od poglądów o zmianach w Polsce w ciągu ostatnich lat i od sposobu definiowania demokracji jest przedstawione w tabeli 1 i 2.

Tabela 1

w procentach

Czy uważa Pan(i), że dla kraju lepiej jest, jeśli istnieje:	Ogółem	Wskazania respondentów, uznających, że:					
		w miejsce komunizmu powstała demokracja	miejsce komunizmu zajęła nowa dyktatura	nowa władza zastąpiła komunistów, ale nie wiadomo jeszcze, do czego to doprowadzi	za plecami nowej władzy rządzą nadal ci sami, co za czasów komunizmu	za plecami nowej władzy rządzi kler, Kościół	trudno powiedzieć
- jedna partia, reprezentująca całe społeczeństwo	14	8	13	11	14	18	17
- 2-3 partie, reprezentujące największe grupy społeczne	60	73	66	60	57	63	45
- wiele partii	12	13	10	16	13	13	6
W ogóle nie powinno być partii	5	2	3	5	9	4	5
Trudno powiedzieć	9	5	8	7	8	3	28

Tabela 2

w procentach

Czy uważa Pan(i), że dla kraju lepiej jest, jeśli istnieje:	Ogółem	Wskazania respondentów, wyrażających opinię, że demokracja:				
		jest pożyteczna dopiero, gdy przynosi dobrobyt	jest ważna, ponieważ w demokracji człowiek jest wolny	jest pożyteczna, ponieważ umożliwia rozwój gospodarczy	niesie ze sobą bałagan i chaos	trudno powiedzieć
- jedna partia, reprezentująca całe społeczeństwo	14	13	11	9	23	16
- 2-3 partie, reprezentujące największe grupy społeczne	60	63	61	68	62	35
- wiele partii	12	13	16	20	5	4
W ogóle nie powinno być partii	5	4	6	2	5	7
Trudno powiedzieć	9	6	6	2	5	38

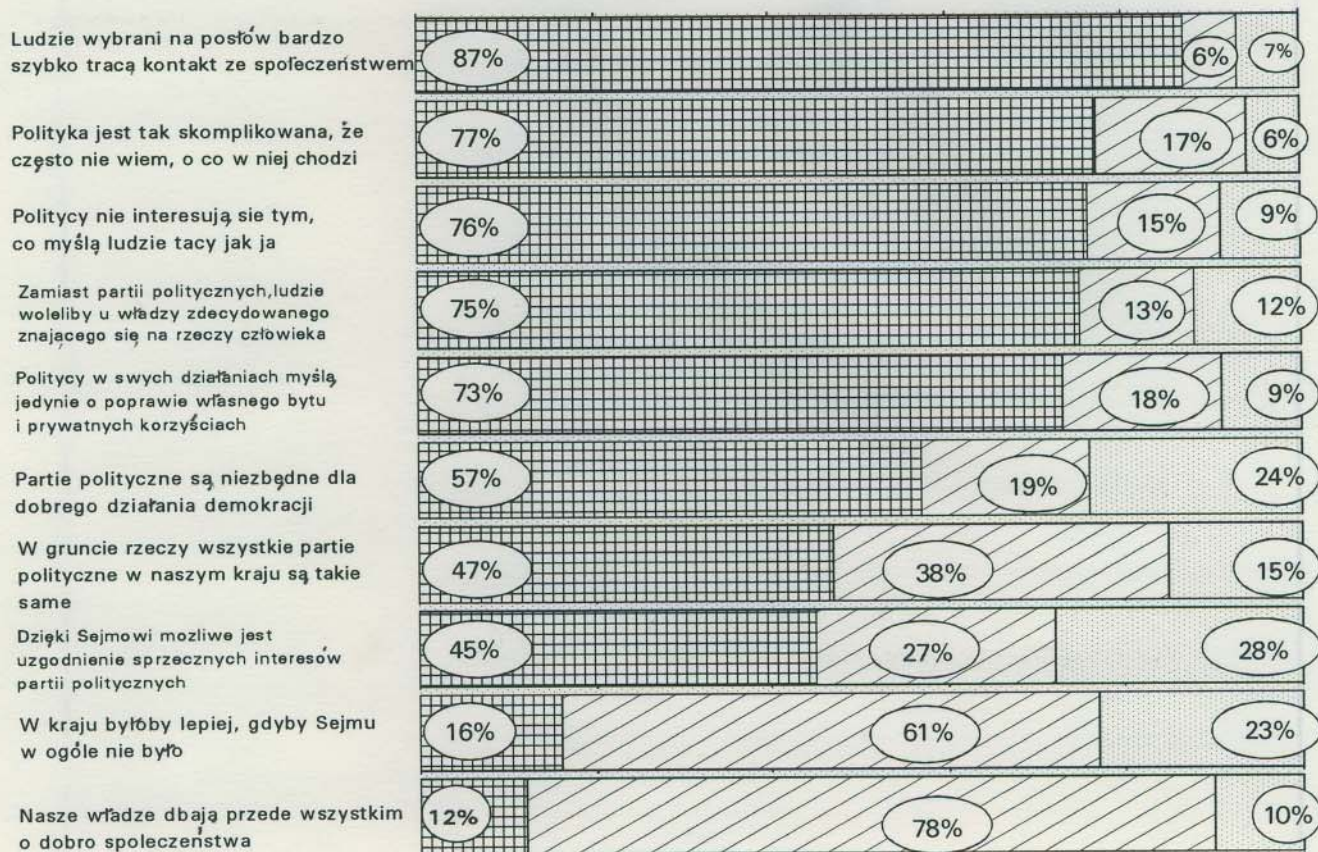
Badanie przeprowadzono w połowie czerwca, tuż po upadku rządu Jana Olszewskiego. W trwającej wówczas dyskusji nadmierna wielopartyjność była wskazywana jako główny powód niemożności sformowania silnego rządu. **Przeważający wśród respondentów pogląd, że najlepszy jest system dwu- lub trójpartyjny zdaje się więc być postulatem takiego "uporządkowania" sceny politycznej, aby możliwe stało się skuteczne rządzenie państwem.** Pogląd ten wyrażają wszystkie grupy badanych, zdecydowanie jednak najczęściej wybierały go osoby, które są skłonne zmiany w Polsce definiować jako demokratyzację. Zaskakujący jest natomiast fakt, iż druga pod względem liczebności jest grupa zwolenników systemu monopartyjnego, oznaczającego de facto zniesienie demokracji.

Kobiety wyraźnie częściej od mężczyzn skłaniają się ku opinii, że optymalną dla Polski sytuacją byłoby istnienie jednej tylko partii politycznej. Taką opinię wyrażają przede wszystkim gospodynie domowe, osoby chodzące do kościoła częściej niż raz w tygodniu, respondenci z wykształceniem podstawowym, rolnicy oraz ludzie mający najniższe dochody. Zwolennikami jednopartyjności okazują się najczęściej osoby, które demokrację kojarzą przede wszystkim z bałaganem oraz uważające, że polityczne wpływy kleru są zbyt duże.

Za wielopartyjnością najchętniej opowiadają się ludzie dobrze sytuowani, piastujący kierownicze stanowiska oraz prywatni przedsiębiorcy. Wybór tej opinii jest w istocie postulatem utrzymania status quo - postulatem, który na ogół najbliższy jest grupom zajmującym wysokie pozycje w rozmaitych hierarchiach społecznych. Warto więc odnotować fakt, iż największą skłonność do konserwatyzmu w omawianej kwestii wykazują osoby wysoko sytuujące się w hierarchii statusu materialnego, a zapewne także i w hierarchii prestiżu. Akceptacja systemu wielopartyjnego wiąże się ze skłonnością do oceniania demokracji w kategoriach ekonomicznych: wiele spośród osób dostrzegających główną zaletę demokracji w jej gospodarczej efektywności uważa, że liczba partii działających w Polsce nie powinna być ograniczana.

Pragnąc uzyskać możliwie najpełniejszy i najbardziej wszechstronny obraz poglądów społeczeństwa na temat demokracji i sprawnego państwa, przedstawiliśmy respondentom kilka rozmaitych opinii o polityce z prośbą, aby ustosunkowali się do każdej z nich (rys.3).

Rys. 1. Rozkład odpowiedzi na pytanie:
Czy zgadza się Pan(i) czy też
nie zgadza z opinią, że:

■ Tak ■ Nie ■ Trudno powiedzieć

Swoistą kwintesencją dzisiejszego stosunku społeczeństwa do polityki jest fakt, iż przeważająca większość respondentów przyznaje, że nie wie, o co w niej chodzi. Charakterystyczne jest też, że największa zgodność poglądów dotyczy negatywnej oceny

polityki i polityków. Jak się zdaje, ludzie nie mają zaufania przede wszystkim do elit - parlamentarzystów, liderów partyjnych. Zarzucają im, że zbyt szybko zapominają o konieczności reprezentowania interesów wyborców, dbają jedynie o własne korzyści, nie przejmują się tym, co myślą obywatele. W tej sytuacji zrozumiała wydaje się dość powszechna akceptacja postulatu zastąpienia partii politycznych władzą jednego, silnego człowieka, któremu społeczeństwo mogłoby zaufać i który skupiłby w swym ręku całą odpowiedzialność za losy państwa.

Tej zdecydowanie negatywnej ocenie polskiej sceny politycznej nie towarzyszy jednak równie jednomyślne odrzucenie demokracji i demokratycznych instytucji. Większość respondentów nie zgadza się z opinią, że Sejm jest Polsce niepotrzebny, uważając, że dzięki niemu możliwe jest uzgodnienie sprzecznych interesów partyjnych. Co więcej - mimo negatywnej oceny partii politycznych działających w naszym kraju, większość badanych uważa ich istnienie za niezbędne dla dobra działania demokracji.

Ludzie zatem wyraźnie oddzielają ocenę zasad sprawowania władzy od oceny aktorów sceny politycznej: polityków i partii politycznych. Akceptując demokratyczne państwo, demokratyczne reguły reprezentacji interesów - niezadowoleni są z form, jakie przybiera konkretna realizacja tych reguł i zasad. Winą za niesprawność państwa obarczają nie demokrację, lecz elity polityczne.

Prawo a skuteczność rządzenia

Demokracja pojmowana bywa jako zbiór reguł sprawowania władzy i ubiegania się o nią - reguł, którym w równym stopniu podlegają wszyscy uczestnicy życia publicznego. Te same reguły umożliwiają obywatelom kontrolę nad decyzjami podejmowanymi przez polityków. Prawo wyznacza więc ramy, w których funkcjonuje system polityczny. Niezmiennność reguł prawnych dostarcza obywatelom gwarancji, że mimo najbardziej burzliwych zmian na szczytach władzy system demokratyczny zawsze pozostanie nienaruszony. Z tego punktu widzenia istotne wydaje się pytanie, jaki jest stosunek obywateli do norm prawnych.

		CBOS
<i>Czasem rząd, próbując rozwiązać ważny problem społeczny, musiałby wydać decyzję sprzeczną z prawem. Czy Pana(i) zdaniem, w takiej sytuacji:</i>		
<i>- lepiej jest rozwiązać problem, nawet postępując niezgodnie z prawem</i>		28%
<i>- lepiej jest przestrzegać prawa, nawet opóźniając rozwiązanie problemu</i>		55%
<i>Trudno powiedzieć</i>		17%

Biorąc pod uwagę niedoskonałość naszego systemu prawnego i niewielkie zaufanie, jakim społeczeństwo darzy prawodawców - parlamentarzystów, odsetek osób przedkładających poszanowanie prawa nad skuteczność decyzji jest zadziwiająco wysoki. Pogląd, że **władza**

powinna być sprawowana przy bezwzględnym respektowaniu reguł prawnych częściej od innych wybierały osoby, które zmiany w Polsce definiują jako demokratyczne (60% ogólnej liczby zwolenników tego poglądu) oraz - co zaskakujące - respondenci obawiający się nadmiernej roli kleru w polityce (63%). Częściej od innych na konieczność przestrzegania prawa wskazywały osoby, dla których istotę demokracji stanowi jej efektywność ekonomiczna (62%) oraz te, którym demokracja kojarzy się z bałaganem i chaosem (60%).

Na następne pytanie ankiety, dotyczące już nie sytuacji podejmowania decyzji przez rząd, lecz samej zasady wyrażającej się w stosunku ludzi do prawa jako takiego, respondenci odpowiedzieli niemal identycznie jak na pytanie poprzednie.

		CBOS
<i>Czy zgadza się Pan(i) raczej z pierwszym czy z drugim z poniższych stwierdzeń?</i>		
<i>Prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe</i>		54%
<i>Jeżeli prawo jest niesprawiedliwe, to nie ma nic złego w tym, że się go nie przestrzega</i>		31%
<i>Trudno powiedzieć</i>		15%

Zasada, której dotyczy to pytanie jest zasadą moralną, to znaczy taką, która ujmuje zagadnienie w kategoriach dobra i zła. W opinii większości respondentów łamanie prawa jest złem, konieczność zaś jego przestrzegania wynika z systemu norm i wartości, którymi człowiek powinien kierować się w swoim postępowaniu. Choć, jak wiadomo, istnieje różnica między wartościami uznawanymi i

realizowanymi, większość ludzi (przynajmniej w sferze deklaracji) wyznaje zasadę, że *dura lex, sed lex*. Jednym z czynników, które najsilniej różnicują stosunek do tej zasady, jest miejsce zamieszkania respondentów, a ściślej - region, w którym mieszkają. Otóż okazuje się, że najpowszechniej jest ona akceptowana w regionie zachodnim i środkowozachodnim - a więc w Wielkopolsce i na obszarze pogranicza polsko-niemieckiego. Potwierdzałoby to nieco stereotypowe opinie o mieszkańcach tego regionu jako o ludziach ceniących prawo i porządek.

Przeciwnikami łamania złego prawa są ponadto częściej od innych osoby z wyższym wykształceniem, mieszkańcy dużych miast, ludzie piastujący kierownicze stanowiska oraz optymistycznie oceniający kierunek rozwoju sytuacji w kraju. Zbliżone pod względem cech socjodemograficznych są grupy ankietowanych, którzy definiowali demokrację wskazując na jej zalety: gwarancje wolności i swobód obywatelskich lub efektywność ekonomiczną. Ludzie, którzy z tych czy innych względów cenią demokrację są zatem jednocześnie bardziej od innych skłonni do wyrażania opinii, iż nawet złego prawa nie należy łamać.

*

*

*

Spoleczna ocena demokracji jest wstrzemięźliwa - dobry ustrój powinien dawać ludziom perspektywę dobrobytu. Złe warunki materialne są odczuwane bardziej dotkliwie niż brak swobód obywatelskich. Obecna polska scena polityczna jest oceniana negatywnie: zbyt wiele partii politycznych ubiega się o władzę,

politycy bardziej dbają o interes własny niż swych wyborców, nie przejmują się społecznym niezadowoleniem. Pomimo tej negatywnej oceny, większość opowiada się za utrzymaniem w Polsce demokratycznych zasad sprawowania władzy i demokratycznych instytucji. Większość deklaruje też poszanowanie prawa - powinno ono być przestrzegane nawet, jeśli jest niesprawiedliwe.

A N E K S

Tabela 1. Która z opinii o demokracji jest Panu(i) bliższa: 1-demokracja jest ważna, ponieważ w demokracji człowiek jest wolny 2-demokracja jest pożyteczna, ponieważ umożliwia rozwój gospodarczy 3-demokracja jest pożyteczna dopiero, gdy przynosi dobrobyt 4-demokracja niesie ze sobą bałagan i chaos (%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	18	13	46	12	11	1218
Płeć						
Mężczyźni	19	14	48	12	7	560
Kobiety	17	12	44	13	14	658
Wiek						
do 24 lat	21	19	36	13	12	104
25-34	18	13	53	10	7	205
35-44	17	15	46	11	11	308
45-54	19	8	50	15	8	165
55-64	17	12	45	16	10	207
65 lat i więcej	17	9	43	11	20	227
Miejsce zamieszkania						
Wieś	13	9	49	15	14	507
Miasto do 20 tys.	16	10	52	15	7	127
od 21 do 100 tys.	23	15	40	10	12	226
101-500 tys.	19	17	48	8	9	195
501 tys.i więcej mieszk.	26	18	40	9	6	163
Region						
Północny	19	18	44	10	9	143
Zachodni	14	9	47	23	8	128
Środkowozachodni	10	9	56	18	8	187
Środkowy	23	16	42	10	9	206
Wschodni	12	11	54	10	13	149
Południowo-wschodni	22	10	41	12	15	199
Południowo-zachodni	21	15	42	6	16	206
Wykształcenie						
Podstawowe	15	6	45	14	20	454
Zasadnicze zawodowe	17	14	47	15	8	324
Średnie	21	17	48	9	6	370
Wyższe	29	26	39	7	0	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier.,inteligencja	29	21	37	8	5	76
Prac.umysł.niż.szczebła	19	13	51	11	7	95
Pracownicy fiz.- umysł.	19	13	49	11	8	85
Robotnicy wykwalifikowani	24	12	50	11	3	128
Robotnicy niewykwalifik.	22	5	35	18	20	55
Rolnicy	6	8	58	16	12	85
Prywatni przedsiębiorcy	19	19	52	10	0	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	16	11	46	13	14	421
Uczniowie i studenci	27	27	33	0	13	30
Bezrobotni	18	11	44	13	13	89
Gospodynie domowe i inni	11	15	43	15	17	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	12	8	51	16	13	153
401-600	15	12	47	15	11	194
601-800	15	9	44	17	15	240
801-1000	21	13	43	9	15	227
1001-1500	20	16	47	9	8	220
Powyżej 1500 tys. zł	25	18	45	8	3	157
Ocena własnych war. mater.						
Złe	14	10	48	15	13	535
Średnie	19	14	46	11	11	530
Dobre	24	18	40	9	8	152
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	25	10	36	12	17	117
Raz w tygodniu	17	13	48	11	11	703
Kilka razy w roku	16	11	48	15	9	267
W ogóle nie uczestniczy	22	14	42	12	11	129
Ocena kier.rozw.syt.w kraju						
Dobry kierunek	29	20	40	3	9	116
Zły kierunek	17	11	49	14	9	868
Trudno powiedzieć	15	15	37	12	22	234

Tabela 2. Czy uważa Pan(i), że dla kraju lepiej jest, jeśli istnieje: 1-jedna partia reprezentująca całe społeczeństwo 2-nie więcej niż 2-3 partie reprezentujące największe grupy społeczne 3-wiele partii 4-wogóle nie powinno być partii (%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	14	60	12	5	9	1219
Płeć						
Mężczyźni	10	65	14	5	6	561
Kobiety	17	56	11	5	12	658
Wiek						
do 24 lat	14	60	13	5	9	104
25-34	12	58	17	6	7	206
35-44	13	62	15	6	4	308
45-54	15	61	14	4	6	165
55-64	11	64	11	3	11	207
65 lat i więcej	17	55	6	3	19	227
Miejsce zamieszkania						
Wieś	18	54	11	5	12	507
Miasto do 20 tys.	14	60	13	6	8	127
od 21 do 100 tys.	7	71	9	1	11	227
101-500 tys.	17	53	16	8	6	195
501 tys. i więcej mieszk.	5	71	17	4	4	163
Region						
Północny	15	57	15	6	8	143
Zachodni	15	59	14	2	11	128
Środkowozachodni	15	68	9	4	4	186
Środkowy	11	61	17	1	11	208
Wschodni	15	56	15	5	8	149
Południowo-wschodni	15	63	7	6	10	199
Południowo-zachodni	12	56	11	8	13	206
Wykształcenie						
Podstawowe	19	50	8	5	18	454
Zasadnicze zawodowe	14	62	13	7	4	324
Średnie	8	67	17	4	4	371
Wyższe	4	77	13	1	4	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier., inteligencja	8	68	21	1	3	77
Prac.umysł.niż.szczębla	9	64	14	5	7	95
Pracownicy fiz.- umysł.	11	68	11	6	5	85
Robotnicy wykwalifikowani	12	63	13	9	4	128
Robotnicy niewykwalifik.	18	53	18	7	4	55
Rolnicy	20	49	14	7	10	86
Prywatni przedsiębiorcy	10	62	29	0	0	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	15	60	8	3	15	420
Uczniowie i studenci	3	60	17	3	17	30
Bezrobotni	16	54	13	4	12	89
Gospodynie domowe i inni	19	55	12	9	6	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	22	49	8	8	12	153
401-600	16	57	12	7	8	194
601-800	12	62	11	3	12	240
801-1000	16	61	11	3	10	227
1001-1500	8	64	13	5	10	221
Powyżej 1500 tys. zł	9	66	21	2	2	157
Ocena własnych war. mater.						
Złe	18	57	10	4	11	534
Średnie	11	61	13	5	9	531
Dobre	8	68	16	3	5	153
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	24	48	13	4	10	116
Raz w tygodniu	13	60	11	5	10	704
Kilka razy w roku	13	63	12	4	7	268
W ogóle nie uczestniczy	8	64	18	4	7	129
Ocena kier.rozw.syt.w kraju						
Dobry kierunek	8	67	17	3	4	116
Zły kierunek	15	61	11	5	8	869
Trudno powiedzieć	12	54	14	4	17	234

Tabela 3. Przeczytam teraz Panu(i) dwa stwierdzenia. Proszę powiedzieć, czy zgadza się Pan(i) raczej z pierwszym czy raczej z drugim?
 1-Prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe 2-Jeżeli prawo jest niesprawiedliwe, to nie ma w tym nic złego, że się go nie przestrzega (%)

	1	2	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	54	31	15	1219
Płeć				
Mężczyźni	55	34	11	560
Kobiety	53	28	19	659
Wiek				
do 24 lat	51	33	16	104
25-34	52	34	14	206
35-44	54	33	13	308
45-54	50	37	13	165
55-64	57	27	16	207
65 lat i więcej	55	24	21	227
Miejsce zamieszkania				
Wieś	52	32	16	507
Miasto do 20 tys.	46	35	20	127
od 21 do 100 tys.	58	27	15	227
101-500 tys.	49	34	17	195
501 tys. i więcej mieszk.	64	28	9	163
Region				
Północny	45	38	17	143
Zachodni	66	18	16	128
Środkowozachodni	63	30	7	187
Środkowy	49	36	15	207
Wschodni	54	36	10	149
Południowo-wschodni	56	28	16	199
Południowo-zachodni	46	29	26	206
Wykształcenie				
Podstawowe	48	31	21	454
Zasadnicze zawodowe	56	30	15	324
Średnie	56	33	11	371
Wyższe	64	27	9	70
Grupa społ.-zaw.pracujący				
Kadra kier., inteligencja	60	30	10	77
Prac.umysł.niż.szczebła	55	36	9	95
Pracownicy fiz.- umysł.	55	33	12	85
Robotnicy wykwalifikowani	54	32	14	128
Robotnicy niewykwalifik.	55	35	11	55
Rolnicy	48	36	15	85
Prywatni przedsiębiorcy	55	33	12	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.				
Renciści i emeryci	56	26	18	421
Uczniowie i studenci	40	33	27	30
Bezrobotni	45	38	17	89
Gospodynie domowe i inni	52	27	21	102
Dochody na jedną osobę				
Do 400 tys. zł	48	37	15	153
401-600	54	29	17	194
601-800	52	31	16	240
801-1000	56	29	15	227
1001-1500	57	28	16	221
Powyżej 1500 tys. zł	52	36	12	157
Ocena własnych war. mater.				
Złe	51	32	17	535
Średnie	56	28	15	530
Dobre	54	35	10	153
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	49	26	26	117
Raz w tygodniu	55	31	14	704
Kilka razy w roku	51	35	14	267
W ogóle nie uczestniczy	59	24	17	129
Ocena kier.rozw.syt.w kraju				
Dobry kierunek	60	30	9	116
Zły kierunek	55	32	14	869
Trudno powiedzieć	46	29	25	234

Tabela 4. Czy Pan(i) zgadza się z opinią, że lepiej gdyby Sejmu w ogóle nie było.
1-Zdecydowanie zgadzam się 2-Raczej zgadzam się 3-Raczej nie zgadzam się
4-Zdecydowanie nie zgadzam się

(%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	7	9	34	27	23	1218
Płeć						
Mężczyźni	9	9	37	31	15	560
Kobiety	6	9	31	24	30	658
Wiek						
do 24 lat	9	6	45	19	21	104
25-34	10	12	35	26	17	206
35-44	8	11	31	31	18	308
45-54	7	9	27	32	25	165
55-64	5	7	36	28	24	206
65 lat i więcej	4	7	33	22	33	227
Miejsce zamieszkania						
Wieś	8	7	33	23	28	507
Miasto do 20 tys.	7	9	41	20	24	127
od 21 do 100 tys.	7	9	35	26	22	227
101-500 tys.	7	12	31	29	21	195
501 tys. i więcej mieszk.	4	10	33	43	9	162
Region						
Północny	12	6	27	33	22	142
Zachodni	10	6	38	21	25	128
Środkowozachodni	8	8	36	33	16	186
Środkowy	4	11	23	38	24	208
Wschodni	2	3	38	31	26	149
Południowo-wschodni	9	11	40	20	21	199
Południowo-zachodni	7	15	37	15	27	206
Wykształcenie						
Podstawowe	7	7	31	21	34	453
Zasadnicze zawodowe	7	13	37	23	21	324
Średnie	8	9	34	34	15	371
Wyższe	6	1	36	51	6	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier.,inteligencja	8	3	38	43	9	77
Prac.umysł.niż.szczebła	7	8	36	33	16	95
Pracownicy fiz.- umysł.	5	14	41	27	13	85
Robotnicy wykwalifikowani	7	16	34	28	15	128
Robotnicy niewykwalifik.	5	15	33	25	22	55
Rolnicy	13	8	31	23	24	86
Prywatni przedsiębiorcy	7	10	29	45	10	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	5	7	31	25	31	419
Uczniowie i studenci	7	3	47	23	20	30
Bezrobotni	15	9	34	24	19	89
Gospodynie domowe i inni	7	7	35	18	33	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	13	10	27	21	29	153
401-600	7	8	36	24	25	194
601-800	8	9	38	20	25	240
801-1000	4	12	35	25	24	227
1001-1500	5	6	34	34	22	220
Powyżej 1500 tys. zł	8	8	31	42	12	156
Ocena własnych war. mater.						
Złe	8	9	31	25	28	534
Średnie	6	10	38	26	20	530
Dobre	7	5	32	40	16	153
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	6	9	30	21	34	117
Raz w tygodniu	7	10	36	25	22	703
Kilka razy w roku	10	6	31	30	23	267
W ogóle nie uczestniczy	5	8	33	36	18	129
Ocena kier.rozw.syt.w kraju						
Dobry kierunek	8	4	41	34	12	116
Zły kierunek	7	9	35	27	21	868
Trudno powiedzieć	6	10	25	24	35	234

Tabela 5. Czy Pan(i) zgadza się z opinią, że zamiast partii politycznych ludzie woleliby u władzy zdecydowanego i znającego się na rzeczy człowieka. 1-Zdecydowanie zgadzam się 2-Raczej zgadzam się 3-Raczej nie zgadzam się 4-Zdecydowanie nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	48	27	10	3	12	1218
Płeć						
Mężczyźni	50	25	11	4	10	560
Kobiety	46	29	9	3	14	658
Wiek						
do 24 lat	38	33	14	1	13	104
25-34	52	29	9	1	9	206
35-44	51	24	9	5	11	308
45-54	50	29	8	5	8	165
55-64	47	24	12	3	15	206
65 lat i więcej	44	29	7	2	19	227
Miejsce zamieszkania						
Wieś	45	27	9	2	17	507
Miasto do 20 tys.	44	27	11	2	16	127
od 21 do 100 tys.	48	29	10	2	11	227
101-500 tys.	48	28	11	5	9	195
501 tys. i więcej mieszk.	56	25	7	9	3	162
Region						
Północny	46	18	18	8	10	142
Zachodni	52	23	8	3	14	128
Środkowozachodni	51	29	10	3	7	186
Środkowy	40	31	11	4	14	208
Wschodni	56	21	9	1	13	149
Południowo-wschodni	49	32	6	3	12	199
Południowo-zachodni	44	30	8	1	17	206
Wykształcenie						
Podstawowe	43	28	9	2	19	453
Zasadnicze zawodowe	52	26	8	3	11	324
Średnie	49	28	10	5	8	371
Wyższe	50	24	13	7	6	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier.,inteligencja	44	30	12	8	6	77
Prac.umysł.niż.szczebła	40	35	13	8	4	95
Pracownicy fiz.- umysł.	51	26	13	1	9	85
Robotnicy wykwalifikowani	52	25	11	2	10	128
Robotnicy niewykwalifik.	47	31	5	5	11	55
Rolnicy	49	29	8	0	14	86
Prywatni przedsiębiorcy	60	19	5	10	7	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	48	25	8	2	17	419
Uczniowie i studenci	27	50	17	0	7	30
Bezrobotni	56	16	9	2	17	89
Gospodynie domowe i inni	42	32	10	3	13	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	50	25	5	1	18	153
401-600	49	22	10	4	14	194
601-800	47	28	10	2	13	240
801-1000	45	31	7	3	14	227
1001-1500	47	29	12	5	7	220
Powyżej 1500 tys. zł	49	27	11	6	7	156
Ocena własnych war. mater.						
Złe	49	25	8	2	15	534
Średnie	45	30	10	3	12	530
Dobre	52	22	12	7	7	153
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	50	26	4	3	18	117
Raz w tygodniu	47	29	10	2	12	703
Kilka razy w roku	50	25	9	5	11	267
W ogóle nie uczestniczy	43	22	15	6	13	129
Ocena kier.rozww.syt.w kraju						
Dobry kierunek	45	27	16	3	9	116
Zły kierunek	49	28	8	4	11	868
Trudno powiedzieć	45	22	11	2	20	234

Tabela 6. Czy Pan(i) zgadza się z opinią, że politycy w swych działaniach myślą jedynie o poprawie własnego bytu i o prywatnych korzyściach. 1-Zdecydowanie zgadzam się 2-Raczej zgadzam się 3-Raczej nie zgadzam się 4-Zdecydowanie nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	35	38	15	2	9	1217
Płeć						
Mężczyźni	37	40	15	2	6	559
Kobiety	34	36	15	3	12	658
Wiek						
do 24 lat	37	38	20	1	5	104
25-34	34	41	15	4	5	206
35-44	32	42	14	3	10	308
45-54	38	33	16	4	9	165
55-64	41	38	13	0	8	206
65 lat i więcej	34	33	16	2	15	226
Miejsce zamieszkania						
Wieś	38	39	12	1	10	507
Miasto do 20 tys.	31	50	13	2	4	127
od 21 do 100 tys.	37	35	13	3	12	226
101-500 tys.	34	35	18	4	9	195
501 tys.i więcej mieszk.	29	32	27	6	6	162
Region						
Północny	32	31	25	6	6	142
Zachodni	32	45	12	1	10	128
Środkowozachodni	41	41	12	3	3	186
Środkowy	29	35	21	3	13	207
Wschodni	32	38	17	2	11	149
Południowo-wschodni	44	39	9	2	6	199
Południowo-zachodni	36	36	13	1	14	206
Wykształcenie						
Podstawowe	38	36	12	2	12	452
Zasadnicze zawodowe	38	41	13	1	7	324
Średnie	34	39	16	4	8	371
Wyższe	17	31	39	6	7	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier.,inteligencja	19	43	26	4	8	77
Prac.umysł.niż.szczebła	36	38	16	4	6	95
Pracownicy fiz.- umysł.	32	42	15	4	7	85
Robotnicy wykwalifikowani	38	38	16	2	5	128
Robotnicy niewykwalifik.	44	31	13	5	7	55
Rolnicy	37	40	12	1	10	86
Prywatni przedsiębiorcy	26	45	17	0	12	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	37	36	14	1	11	419
Uczniowie i studenci	17	47	27	3	7	30
Bezrobotni	40	41	10	1	8	88
Gospodynie domowe i inni	38	32	15	4	11	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	47	35	8	1	8	153
401-600	38	38	13	4	8	194
601-800	37	41	12	2	8	240
801-1000	34	37	13	1	15	227
1001-1500	25	40	23	5	7	220
Powyżej 1500 tys. zł	35	34	22	2	7	156
Ocena własnych war. mater.						
Złe	42	38	10	1	9	533
Średnie	31	39	19	3	8	530
Dobre	29	34	20	5	11	153
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	38	35	13	2	13	117
Raz w tygodniu	33	40	15	2	9	703
Kilka razy w roku	39	38	14	2	7	267
W ogóle nie uczestniczy	40	27	20	5	9	128
Ocena kier.rozw.syt.w kraju						
Dobry kierunek	24	35	28	7	6	116
Zły kierunek	38	41	12	2	6	867
Trudno powiedzieć	30	27	20	2	21	234

Tabela 7. Czy Pan(i) zgadza się z opinią, że partie polityczne są niezbędne dla dobrego działania demokracji. 1-Zdecydowanie zgadzam się 2-Raczej zgadzam się 3-Raczej nie zgadzam się 4-Zdecydowanie nie zgadzam się (%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	21	36	15	4	24	1218
Płeć						
Mężczyźni	25	38	16	5	16	560
Kobiety	18	34	14	4	30	658
Wiek						
do 24 lat	15	41	15	7	21	104
25-34	23	36	15	5	20	206
35-44	25	39	15	3	18	308
45-54	27	29	17	4	23	165
55-64	21	36	14	5	24	206
65 lat i więcej	14	33	13	4	36	227
Miejsce zamieszkania						
Wieś	18	36	15	5	27	507
Miasto do 20 tys.	23	39	20	1	17	127
od 21 do 100 tys.	19	39	14	3	25	227
101-500 tys.	21	32	16	8	24	195
501 tys.i więcej mieszk.	34	35	11	3	17	162
Region						
Północny	26	30	13	3	27	142
Zachodni	17	40	21	4	18	128
Środkowozachodni	22	38	16	5	19	186
Środkowy	25	37	9	4	26	208
Wschodni	21	35	19	9	15	149
Południowo-wschodni	21	36	13	4	27	199
Południowo-zachodni	17	35	15	2	30	206
Wykształcenie						
Podstawowe	13	34	13	3	36	453
Zasadnicze zawodowe	21	36	17	6	19	324
Średnie	29	36	15	5	15	371
Wyższe	34	41	9	4	11	70
Grupa społ.-zaw.pracujący						
Kadra kier., inteligencja	30	48	5	4	13	77
Prac.umysł.niż.szczebła	28	34	14	4	20	95
Pracownicy fiz.- umysł.	19	45	15	6	15	85
Robotnicy wykwalifikowani	21	38	20	5	16	128
Robotnicy niewykwalifik.	24	33	22	7	15	55
Rolnicy	23	31	14	3	28	86
Prywatni przedsiębiorcy	29	48	17	2	5	42
Grupa społ.-zaw. nie prac.						
Renciści i emeryci	18	32	14	4	31	419
Uczniowie i studenci	20	40	13	0	27	30
Bezrobotni	11	39	18	3	28	89
Gospodynie domowe i inni	25	29	13	6	26	102
Dochody na jedną osobę						
Do 400 tys. zł	25	34	14	5	23	153
401-600	18	39	12	4	27	194
601-800	17	32	19	4	27	240
801-1000	19	34	16	4	26	227
1001-1500	22	36	14	5	23	220
Powyżej 1500 tys. zł	33	41	11	4	12	156
Ocena własnych war. mater.						
Złe	19	34	16	5	25	534
Średnie	21	36	14	4	26	530
Dobre	31	42	11	4	12	153
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	21	28	11	4	35	117
Raz w tygodniu	18	38	16	5	23	703
Kilka razy w roku	24	36	15	4	21	267
W ogóle nie uczestniczy	33	30	12	3	22	129
Ocena kier.rozw.syt.w kraju						
Dobry kierunek	30	38	13	3	16	116
Zły kierunek	21	37	16	5	21	868
Trudno powiedzieć	20	31	9	3	37	234